

veća nužda jednog mudrog, opreznog i pravodobnog odgoja omladine baš u stvarima »tajna života«.

O pojedinostima pri praktičnoj provedbi pojedinih onih mjera opreznosti može se raspravljati. U to ja ovdje ne ulazim.¹⁰

Za katolike je ovim riješenjem kongregacije S. Officii dokrajčeno ili bolje svedeno na pravu mjeru raspravljanje o jednom pitanju, koje za moralni život i razvitak omladine ima veliku važnost.

Crkva sv. Franje u Senju.

(Povjesno-liturgička razmatranja.)

Dr Josip Frančišković.

Senj je već stara naseobina, starodavno mjesto. Kad je nastao, ne može se odrediti. Sigurne podatke imamo, da je za kršćanske ere već postojao. Spominje ga Plinij († 79. po Kr.) i Ptolomej († oko 160. po Kr.). Neki hoće, da su kršćansku vjeru donijeli u Senj apostoli sv. Petar i Pavao, kad su putovali preko Ilirika u Rim, jer da je tuda najkraći i najpodesniji prelaz u Ankonu, preko koje da su ovi apostoli došli u Italiju i Rim. Sv. Pavao doduše piše u listu na Rimljane (15, 19.) da je propovijedajući proputovao Ilirik, i prema tomu mogao je dospjeti i u važno tada mjesto Senj. Isti apostol piše Timoteju, da je Tita poslao u Dalmaciju (2 Tim. 4, 10). Ali da su svi ovi ili neki od njih bili u Senju, nema nikakve potvrde u spomenicima, kao što toga nema uopće za kršćanstvo u prvim vijekovima. Smijemo pak predmijevati, da se i ovdje kršćanska vjera rano uvela, kao u uvaženom mjestu, koje je spajalo istok s Italijom i zapadom, preko kojega je išla i glavna rimska cesta.

Priča se, da su Senj osnovali Senonski Gali. I ako za tu priču nemamo nikakvih historičkih podataka osim imena, Senia — Senj, na to bismo ipak mogli zaključivati iz množine svetišta, koja su se nalazila na teritoriju i u okolici Senja. Poznato je naime, da su Gali ili Celti bili pobožan i gostoljubiv narod. Te su im se kreposti još više utvrdile, kad su primili kršćanstvo, što se i danas vidi kod potomaka njihovih Iraca i Bretonaca. Da su te kreposti resile i stare Senjane, potvrđuje nam povijest. U malenom Senju još u XVIII. v. nalazimo 16 što crkva što kapelica, a već u XIII. v. postoji u Senju hospic — gostinjac s crkvom sv. Duha za poklonike

¹⁰ Upozorujem na knjigu: Jos. Schröteler S. I.: Die geschlechtliche Erziehung. Beiträge zur Grundlegung einer gesunden Sexualpädagogik. Düsseldorf 1929. Pädagogischer Verlag. Cfr. također poučan izvještaj Jos. Demšara: »Spolna vzgoja« u »Bogoslovnom Vestniku« br. 3. 1931., str. 175.

sv. mjesta. Gostinjac se nalazio na današnjem Zvonimirovom trgu (narod ga zove Cilnica), gdje su danas zgrade obitelji Vidmar i Zudenigo.

Vrlo su se rano nastanili u Senju Franjevci pa Dominikanci, čiji je samostan s crkvom sv. Nikole stajao u gradu na obali. S nepoznata uzroka napustili su Dominikanci Senj pa je biskup Agalić g. 1646. samostan ovaj predao Pavlinima, koji su već osnovali bili samostan u blizini Senja u Spasovcu g. 1411. Oba su ova samostana Pavlini držali dokle nije Josip II. ukinuo ovaj red 1787. Ova je zgrada porušena g. 1874. te je danas tamo tržnica, ribarnica.

U XIII. stoljeću bili su gospodari Senja Templari, te su svoj samostan imali na lijepoj stratezičkoj točki nedaleko Nehaja u danas zvanom Abatovcu (v. Bog. Smotra 1927. str. 489) i crkvu posvećenu vojniku mučeniku sv. Jurju. Za zasluge u boju protiv Tatara predao je kralj Bela IV. grad Senj krčkim knezovima Fridriku i Bartolu Frankopanima g. 1260., a Templari su u zamjenu dobili grad Dubicu na Uni. U samostan su doveli Frankopani Benediktince, čiji su samostani i u Senjskoj Dragi u sv. Križu i povrh Senja sv. Dujma. Benediktinaca je ovih krajeva nestalo s turskim provalama, jer kao kontemplativni red nisu mogli živjeti u nemirima, koje su Turci prouzročili. Danas nema ni spomena njihovih zgrada.

Još stoji crkvice sv. Martina nedaleko biskupskog dvora izvan grada na posjedu Dra Ivana Krajača, ministra na raspoloženju, s glagolskim natpisom iz g. 1303. Kod samog bisk. dvora je kapelica sv. Ambroza, koju je podigao trgovac Mikula Susanni i posvetio skupa s oltarom i zvonom biskup Pohmajević 4. rujna 1728., kako se vidi iz kamene ploče uzidane kod sakristije.

Na drugoj strani izvan grada prema moru na šetalištu Art kod kupališta nalazi se stara crkva u čast bl. Dj. Marije. Spominje se valjda u jednoj listini kralja Matije Korvina od 1489. na kojoj je potpisan i senjski biskup Mihovil. No i ova je crkva valjda bila potpala pod zaplijenu generala Lenkovića prigodom gradnje Nehaja 1558., jer na slici Senja kod Valvazora nalazi se ovdje samo neznatna kapelica. Današnja je crkva iz XVIII. v.

Od preostalih crkvi iz starine ipak je iza katedrale historički najvažnija i Senjanima vrlo omiljela »mala crkva« sv. Franje tako nazvana za razliku od velike crkve — katedrale.

1. Povijest crkve.

Sadašnja je crkva sv. Franje sagrađena iste godine kad i tvrda Nehaj t. j. 1558. kako to potvrđuje spomen-ploča generala Lenkovića na pročelju. General je naime gradeći Nehaj kao utvrdu protiv Turaka dao porušiti sve crkve i zgrade izvan gradskih zidina, da se turske provalničke čete ne mogu u njima zadržavati ni sakrivati. Tako je porušen i franjevački samostan sa crkvom sv. Petra, koji je stajao izvan grada na današnjem Knežićevom drvo-

redu. Kamenje porušenih zgrada upotrebio je Lenković kod gradnje Nehaja, kako sam to bio ustvrdio u raspravi: »Gdje je bila opatija sv. Jurja?« (Bog. Smotra 1927., str. 489). Ovu moju tvrdnju potvrđuje natpis — grafitto, naden u tvrdi Nehaj u drugom katu u sobi nazvanoj od Padillana, na koji me nedavno upozorio mladi pregalac na polju senjske povijesti diplom. filozof Pave Tijan. Danas toga natpisa nema, a zabilježio ga I. Kukuljević i izdao u svojoj knjizi: Nadpisi sredovječni i novovjeki u Hrvatskoj i Slavoniji — Zagreb 1891. pod brojem 819. i glasi: »Na dan priblazene D. Marie Sviecharizze ali od kandelabra, dosli jesu Turci do grada Senja, ali Senju nisu nista naudili, nit skode napravili, jer su se Senjani hrabreno odnasli. Nego samo Turci opalise Klostar i crkvu Sv. Petra, od kojega Klostra nije ostalo nego samo stina od koje stine nachinio je prvi Ban Lencovich napraviti Fortizzu, da se brane od Turakah, na postenje Senjanov, i crkve sv. Franje, da ih brani Bug i sveti Duh. Leta Gospodinova 1558.« Ovaj je natpis sudeći po jeziku i pravopisu mogao doduše i mnogo kasnije nastati, ali potvrđuje tradiciju.

U naknadu za porušeni svoj samostan dobili su Franjevci crkvu i zgradu u gradu. Jer je crkva bila malena i možda u ruševnom stanju, to su je od temelja preudesili i proširili 1558., da uz-mogne odgovarati svrsi.

Da je u gradu (i na istom ovom mjestu) već prije postojala crkva sv. Franje, svjedoči nam Glavinić, koji pripovijeda u svom djelu: *De origine provinciae Bosnae et Croatiae cap. 6.*, da su Damijan i Leonard Frankopani pozvali u Senj Franjevce i sagradili im samostan i crkvu sv. Franje g. 1297. (Farlati: *Illyr. S. t. IV. str. 120*). Potvrđuje nam to i povelja iz g. 1389., kojom Antonius de Trinciis de Fuligna, *Episcopus Lacedaemonensis, Vicarius et internuntius P. Urbani VI.* daje oproste od 140 dana svima, koji se isповijede i pričeste i posjete crkvu senjskog gostinca Sv. Duha. Povelja je izdana: »*Segniae apud ecclesiam S. Francisci, anno Domini 1389. Indict. XII. tempore... Domini Urbani divina providentia PP. VI. et die XVII. men. Augusti.*« (Farlati: *Illyricum S. t. IV. p. 123*). Papa Urban umro je 15. oktobra 1389. imao je protupapu Klementa VII., s kojim počinje u crkvi t. zv. zapadni raskol. Hrvati su prema tomu pristajali uz zakonitoga rimskog papu.

Na tu nas misao, da je crkva sv. Franje postojala baš na ovom mjestu već prije 1558., upućuju i nadgrobni spomenici, te i ovdje vrijedi »*lapides clamabunt.*«. Najstarija je nadgrobna ploča Frankopanske kneginje Izote iz 1456. uzidana sada u lijevom kutu apside: *Hic jacet corpus magnificae dnae Ixote filie quondam d. Nicolai Murchionis estensis et consortis magnifici dni. Stephani Segnie Veglie et Modrossi e comitis. Anno MCCCCLVI die XXVI ianvarii.*« Zatim spomenici: Franje Mudrovčića, brinjskog prefekta iz 1552.; bosanskog uskoka Petra Radoevića nazvana i Milašin iz

1552.; iste godine spomenik, koji je postavio još živ za sebe i svoje Gržanić Ranjak-Ragnac, pa Mate Gojčića zvanog i Mogoroević, Ličanina iz Novoga, ali senjskog građanina iz g. 1555. i napokon Jakoba Suminića iz g. 1556. Iz svega ovoga smijemo zaključiti, da je na ovom istom mjestu postojala već u 14. v. crkva sv. Franje, koja je bila u rukama Franjevaca, pa kad su izgubili onu van grada, preselili su se svi u grad, gdje im bje podignuta nova veća crkva 1558. sa samostanom.

2. Oblik crkve.

Crkva sv. Franje je imitacija stolne crkve samo što je manja od nje. Prema tome bi i katedrala već prije Ratkajeve obnove imala tri lade, prem se toga ne opaža na najstarijoj slici Senja kod Valvazora; no ne smijemo predmnijevati, da je slikar Valvazorov sve tadanje zgrade naslikao, a ni njihove potankosti; on je dao samo generalnu sliku Senja, naslikavši u glavnom važnije zgrade, ne upuštajući se u detalje. — Imade tri lade. Pobočne su nešto kraće od srednje, od koje ih dijele okrugli lukovi koji počivaju na četverouglastim zidanim stupovima. Građena je u stilu romanske bazilike. Strop srednje lade i svetišta je ravan, dok su kapele u pobočnim ladama kao i u katedrali presvodene. Prema Magdiću svetište od srednje lade dijelio je okrugli luk, koji je počivao na polustupovima, no toga se nitko ne sjeća; danas je tu samo ravan zid — stukatura — po prilici 1 m. visok bez ikakve umjetničke vrijednosti.

Crkva je sva zidana od kamena. Posebno je lijepo pročelje sagrađeno od tesanog kamena. Stari su na to pazili, da crkva — stan Boga živoga — bude tako reći vječna, da se kao nebeski Jerusalem ističe i vanjskim licem nad druge zgrade — *Quae celsa de viventibus saxis ad astra tolleris... Scalpri salubris ictibus... hanc saxa mollem construunt, Aptisque juncta nexibus locantur in fastigio.* (Hymn. Dedic.).

Ulazna su vrata pačetvorina u stilu renesanse s dva polustupa (kolone) uz pragove; povrh je trokut — simbol presv. Trojstva, u kom je štit sa basreliefom: Sv. Franjo prima sa križa rane. U sredini pročelja nalazi se veliki okrugli prozor — rosetta, — kako se nekada nalazio i u katedrali. Ispod rosette uzidano je sedam lijepih sredovječnih demireliefa, koji predstavljaju svetačka lica, a mogu poticati iz prijašnje crkve ili su preneseni iz crkve sv. Petra. Uz rosettu su iz novijeg vremena probijena dva velika prozora, koja ne odgovaraju sklopu pročelja. Kod ulaznih vrata rese pročelje dva grba, lijevo: Frankopanski, koji će poticati iz prijašnje crkve; grb podržavaju dva andela, uz koje stoji po jedan redovnik i to Franjevac i Benediktinac sa skapularom; desno: grb Senjskog kapetana generala Ivana Lenkovića, ispod kojega je ploča sa natpisom, da je crkva podignuta 1558. Skalinadu je pred ulazom sagrađio 1863. patriciji Jože Marković.

Uz pročelje na lijevoj strani (kod crkve se računa lijeva strana, koja je na strani Epistole, a desna na strani Evandjelja glavnog žrtvenika) nalazi se četverouglasti toranj sa više spratova sa neukusnim prozorčićima, dok su na vrhu kod zvonova na sve četiri strane veliki prozori, koji polukružno završuju. Kupula tornja je neukusna — kusasta — šesterokračna piramida s križem i pijetlom, koji se prema vjetru okreće. U tornju je i neuporabiva ura. Kako toranj ne odgovara pročelju, bit će da je kasnije dograđen, napose kupula na njemu. Franjini sinovi nisu svagdje baš davali važnosti tornju, kapucini su ga dapače sasvim ispuštali kod svojih crkava, te se zadovoljavali sa jednim zvonom.

Pobočne lađe, kako spomenuh, nešto su kraće od srednje; ovaj je prođuljak srednje lađe sav od istog tesanog kamena, i tu se na sjevernoj strani nalaze jedna pobočna vrata, koja su kasnije naknadno probijena.

U srednjoj ladi nad lukovima nema prozora, kako su to u katedrali, jer je u malenu ovu crkvu dosta svijetla dolazilo na veliku pročeljnu rosetu, dok su svetište još rasvjetljivala dva polukružna prozora a pobočne lađe dobivale su svjetla sa tri (odnosno šest) polukružnih prozora. Ovima su kasnije, kad su pokrajni oltari dobili visoke retable, kojima su zastrli polukružne prozore, dodani u svakoj kapeli po dva prozora (pačetvorinska) radi bolje rasvijete.

3. Crkveni namještaj.

Svetište ima ravni strop i završuje ravnom apsidom, malko koso položenom prema ulici otraga. U svetištu je veliki oltar u baroknom stilu, koji ide za veličinom, za prenapunjenim i raskošnim uredjenjem. Takav je veliki ovaj oltar t. j. retable njegov sa naslovnom slikom sv. Franje Asiškoga, povrh koje je u bogato načičkanom plaštu pod krunom kip — relief — Imakulate.

Prema stilu sudeći veliki bi oltar poticao iz polovice 18. st., kad je crkva u namještaju dobila oblik, koji i danas postoji, te ju je biskup Čalić i posvetio solemni ritu VIII. Kal. Febr. MDCCIL (t. j. 25. januara 1749.), kako se čita na spomen-ploči nad ulazom u sakristiju. O toj posveti nema danas nikakova traga; nema posvetnih križeva, a nisu ni pred reštauracijom crkve 1888. po Bediniju postojali, koliko se ljudi sjećaju, a da su bili, Bedini i njegovi savjetnici, dobri kanonisti i rubricisti, bili bi ih svakako uspostavili; nema ni tradicije posveti, dok su druge svečanosti po Franjevcima navedene ostale i iza što su ovi otišli i uprava crkve prešla na sjemenište 1806. No javna ova ploča dovoljan je dokaz posvete, pa bi se morali i križevi (12) uspostaviti prema rubrikama i dekretima SRC.

Mensa velikog oltara (i pokrajnih: sv. Vinka Fer. i sv. Ante) je ogroman jedan komad (blok) iz domaćeg kamena (3 m. dug, 1 m. visok i 1½ m. širok) tako te je sve ujedno nerazdjeljivo i

mensa i stipes, što sam našao samo još u župnoj crkvi u Karlobagu, koja je sagrađena početkom XVIII. v. i posvetio ju 1714. biskup senjski Ratkaj. Taj je kameni blok i u našoj crkvi neizbrušen, pa zato je optočen drvom u formi groba te tako izgleda kao da je drveni oltar, dok je uistinu valjan oltar za posvetu.

Bit će, da je ova mensa već od vremena obnovljene crkve 1558., kad još nije bilo retabla, nego bi naslovna slika izvješena bila na zidu apside. Odatle možda ostao običaj u ovoj crkvi, da se mjesto titulara izvjesi druge slike svetaca, kad se ovi u njoj slave kao Majke Božje, Imena Isusova, sv. Josipa, sv. Ante Pad. i kroz njihovu osminu. Taj se običaj donekle protivi rubrikama. Titular ne mora biti doduše baš na glavnom oltaru, al kad je tamo, onda ne bi smio biti makut bar ne za dulje vremena (preko 8 dana), pa bi se i to moralo nekako udesiti, da rubrike ne trpe (kan. 1200. SRC. n. 2752; 4191.).

Crkva je građena za vrijeme Tridentinskog sabora, na kom je bio i tadanji senjski biskup fra Juraj Živković, pa je svakako na veliki oltar prema saborskoj odredbi došao i tabernakul za čuvanje presv. olt. Sakramenta, što je i malo kasnije za svu biskupiju propisao na sinodu u Bakru 22. januara 1589. biskup senjski fra Bonaventura Mancinelli: »Još zapovidamo: da sveti Sakramentat ima stati na velikom oltaru i da se ima kupiti tabernakul na kopul...« (Arhiv II. str. 86). Tih su se odredaba svakako držali, što se i iz toga vidi, što nema u svetištu nikakva traga starinskoj kustodiji.

Današnji je tabernakul novijeg datuma, dok je onaj, koji je bio zajedno sa oltarom sagrađen 1749., spremljen u pokrajnoj kapeli t. zv. crne Majke Božje, koji se tabernakul sada upotrebljava u velikom tjednu, a moralo bi se, kad je moguće, prema rubrikama s njime poslužiti i onda, kad je izložen presv. olt. Sakramentat u crkvi, da se sv. pričest ne podijeljuje na oltaru izloženja.

Tabernakul stoji u sredini oltara, ali bi propisno morao biti i pričvršćen prema staroj odredbi, koju ju preuzeo i novi crkveni Zakonik u kan. 1269. § 9. i rim. Ritual (tit. IV. c. 1. n. 5.) Povredu tih rubrika nalazimo i u katedrali. Propis je važan napose u naše doba, kad se događaju svetogrдне grade, čemu bi se pričvršćenjem bar donekle predusrelo.

Propovijedaonice su uvedene u XIII. st. najprije u crkvama propovjedalačkih redova. Prije se u tu svrhu rabio tron za biskupa, a amboni za druge svećenike, koji su dozvolom biskupovom ili mjesto njega propovijedali. Jer je biskupski tron u crkvama, gdje je oltar bio povučeni prema apsidi, stajao na desnoj strani svetišta, to je redovito i pravilno došla i propovijedaonica na tu stranu. Tako je vidimo i u našoj crkvi na povišenom mjestu između svetišta i lađe s ulazom iz pokrajne kapele.

Današnja je propovijedaonica drvena, istog stila s oltarom, pa će i poticati iz one dobe 1749. Rese je drveni reliefi četiriju

crkvenih naučitelja. I ona ima krov, koji je pripadao samo biskupskom tronu, da se tim istakne njegova vlast, ali je običajem prešao i na druge propovijedaonice, pa bi danas bilo nemoguće taj običaj ukinuti. Krov nije potreban možda radi ravnjanja glasa, jer glas ide ravno tako te krov na glas ne upliva. Na krovu se diže anđeo sa trubljom, što označuje svrhu propovijedanja.

Svetište od srednje lađe dijeli željezna ograda, koja ujedno služi za sv. pričest vjernika, koji se prema rubrikama ne smiju na oltaru pričješćivati. Oltar je rezerviran samo za kler. Ograda je od prije nekoliko godina providena sa pričesnim platnom, rubom, sa lijepim ručnim radom urešen, dar nekih senjskih gospođa. Time je udovoljeno starim propisima, koje ponovno urgira sv. O. Pio XI. preko S. C. de Sacram. od g. 1929. (AAS n. 14). Drugoj odredbi u istom dekretu teže će se udovoljiti zbog neupućenosti i nespretности pričesnika naime glede pričesnog pladnjića. Ni najnoviji Ritual ne spominje pladnjića, prem je već bio u uporabi u nekojim diecezama, ali većinom samo u zavodskim crkvama kod školovanih pričesnika. No uputom, poukom i ustrpljivošću dalo bi se i to izvesti.

U doba kad je naša crkva građena, uvedene su u crkvu i klupe za vjernike u srednjoj lađi, pa možemo predmijevati, da su i ovdje bile, prem je poznato, da je baš iz Senjske katedrale biskup Piperković i odstranio klupe patricijske, radi čega su se Senjani potužili kod kralja Rudolfa 1583. Današnje su klupe jednostavno građene i od novijeg datuma.

Kako je crkva bila samostanska, a ne župna, to u njoj nema ni krstionice, ni spremišta za sv. ulje.

U pobočnim su ladama u presvođenim kapelama uza zid smješteni pobočni oltari, po tri u svakoj lađi i to lijevo: sv. Vinka Fer, sv. Ivana Ap. i Ev., sv. Franje iz Paula; desno: Majke Božje Karmelske, sv. Josipa i sv. Ante Pad. Na oltarima po strani uz titulara ima još kipova franjevačkih svetaca. Oltari svi — retable — su prema stilu iz XVIII. v. Mramorni su oltari sv. Ivana i Karmelski, koji je na prednjoj strani mense urešen krasnim reliefom B. D. Marije sa Sinčićem u naručaju. Sv. Vinka i sv. Ante oltari su drveni.

Na vrhu oltara sv. Vinka Fer. u praznom je prostoru na staklu protupropisno dvostruko Srce: Isusa i Marije. Presv. Srce Isusa (i Marije) bez osobe njihove ne smije se izlagati javnom štovanju prema dekretu C. S. Off. od 26. januara 1891. (cf. i dekret SRC. od 28. III. 1914. AAS).

U niši do oltara sv. Ante nalazi se lijepo veliko starinsko gotičko raspelo od drva nepoznatog datuma. Šteta, što je prebojadisano.

Desna je lađa nakon sagrađene već i restaurirane crkve produljena sa kapelom Majke Božje od zdravlja (ili Loretta) nazvane i »crne« radi crnom bojom oličenih obraza, dok je sam kip od bijelog mramora, a i oltar je mramorni. Da je kapela kasnije do-

građena, upućuju nas na to vrata probijena u zidu crkve i neukusni prozorčić, koji ne odgovara drugim prozorima crkve. Kapela je presvođena; u njoj je grobnica plemića Senjskog Franje Rožanića iz g. 1759. Taj jedini hrvatski natpis glasi: »Ova je raka plêga Gñã Franciska Roxanicha i sinov njegovih nestavsi spola muskoga spada na spol xenski v Seniv na 12. 9nbra 1759.« Možda je i kapela podignuta troškom obitelji Rožanić. — U novoj je kapeli i ulaz na propovijedaonicu.

Nad ulazom u srednju lađu nalazi se pjevalište (kor), gdje su sinovi sv. Franje slavu Bogu pjevali kao *Almae Sionis aemuli*. I orgulje su na nj došle možda tek u 19. stoljeću; današnje su novije iz g. 1904. ali bi već trebale temeljitog popravka.

Na lijevoj je strani svetišta (i iz lijeve lađe) ulaz u sakristiju, čiji je namještaj sasvim nov. Od starine nema ništa u njoj. Kad su Franjevci morali napustiti Senj, sve su sobom odnijeli. Jedino je ostao kip sv. Franje, koji se izlaže u crkvi na Porciunkulu, a bit će i monstranca, jer je držak njezin u formi Franjevca, sv. Franje (rana na prsima!). Franjevac raskriljenim rukama (kao Orante u katakombama) podržava zrake oko lunule. No to je novo, modernizovano.

Tu je i jedna Madonna od umjetničke vrijednosti, samo bi je morao umjetnik obnoviti (vini kan. 2280). Manje vrijedna je slika Spasitelja uza stup bičevanja, koja je dar stare patricijske obitelji Accurti, te je nekad stajala u crkvi kod oltara sv. Ante.

4. Rasvjeta crkve.

Prvotna crkva od g. 1558. bila je za tadanje prilike dovoljno rasvjetljena. Svijetlo je u crkvu dolazilo preko dva polukružna prozora u svetištu sa svake strane oltara, kroz šest (tri sa svake strane) polukružnih prozora u pobočnim lađama i kroz veliku rosetu na pročelju. U svetištu nestalo je lijevog prozora, kad je nadograđen bio onaj dio samostana (II. kat) što se moglo dogoditi g. 1693. kad je podignuta i uređena blagovaonica, kako se to iz natpisa na vratima iste razabire. Kad su u 18. stoljeću i pokrajine mense dobile oltar (*retable*), zastrti su bili polukružni prozori i postalo je u crkvi dosta tamno. Da se doskoči boljoj rasvjeti, otvoreni su u svakoj kapeli ispod polukružnih prozora po dva pačetvorinska prozora sa svake strane oltara po jedan. Nije se rasvjeti doduše time mnogo pomoglo, pa je crkva, kad su još orgulje zastrle rosetu, bila u tami. Da se ta odstrani, uprava je crkve bez ikakva obzira na umjetničku, estetsku stranu pročelja uz rosetu probila 1863. dva velika prozora, koji sad daju dovoljno svjetla. — Nedavno 1930. uvedena je u crkvu i električna rasvjeta.

5. Svečanosti u crkvi.

Više imade blagdana i svečanosti, koje vjernici rado pohađaju i od kojih se nekoje već od vremena franjevačkih obavljaju kao:

Križni put u korizmene nedjelje; blagdan imena Isusova u II. nedjelju po Bogojavljenju; Bezgriješnog Začeca i sa zornicom kroz osminu, na kojoj se pjeva posebna pjesma u čast B. D. Marije: »Marija se začec danas«; Porcijunkula na 2. kolovoza sa izloženim usred crkve kipom sv. Franje, pa sv. Josipa 19. marta i sv. Antuna Pad. 13. juna oba sa devetnicom. Svibanjsku pobožnost 1864. i pobožnost Karmelsku 1863. uveo je sa bratovštinom osobno pomoćni biskup Venceslav Šoić, za kojega tadašnji upravitelj crkve i bratovštine Dr. Kajetan Bedini piše u spomenici: »koji od malih veće dnevih blagdan B. D. Marije od Karmela s osobitom revnosti častiše ne samo, već i za osobiti blagdan obitelji svoje držaše.« Držao je tom zgodom oduševljenu propovijed i vodio sa kaptolom procesiju. I danas se Karmelska svetkovina najsvečanije obavlja. Kip se sa oltara snima osam dana prije svetkovine i postavlja se u sredini crkve na stol okičen cvijećem i svijećama, gdje ostaje još osam dana iza svečanosti, koja se obavlja u nedjelju iza 16. srpnja. Te se nedjelje nosi kip po gradu u procesiji, koju vodi kanonik i župnik gradski uz asistenciju, te joj prisustvuje tako reći sav grad. Nose ju prema predaji ribari, a počasnu službu vrši nekoliko obrtnika. Kip je dobro pozlaćen na tronu, nije nikakve umjetničke vrijednosti, istesao ga je majstor Riječanin Želub g. 1862. za 150 for., a dar je trgovca Rafaela Krajača iz Senja. Želub je radio na tadašnjem brodogradilištu Senjskom pulene za brodove (pulena je drveni kip sprijeda na kljunu prove broda). U crkvi obavlja gimnazijska mladež svoje vjerske dužnosti.

6. Grobovi u crkvi.

Kršćani su od početka oduravali spaljivanje mrtvaca, kako piše Minutius Felix (koncem 2. v.) »Veterem et meliorem consuetudinem humandi frequentamus«, te su prema tradiciji židovskoj i uopće svih starih naroda pokapali u zemlju svoje mrtvace. U prva tri vijeka prema rimskim zakonima na 12 ploča: »Hominem mortuum in Urbe ne sepelito neve urito« pokapali su mrtvace u posebnim grobljima izvan grada extra moenia. Kasnije su počeli pokapati u crkvi tjelesa onih kršćana, koji bi umrli na glasu svetosti, dok su ne obazirući se više na rimske zakone u VI. v. sve vjernike bez razlike sahranjivali kod crkve — prope ecclesias, a u crkvi samo biskupe, opate i svećenike. Tako su nastala uz župne crkve groblja, koja su postala nešta akcesornoga crkvi.

Malo po malo uvelo se, te se pokop u crkvi dozvolio i za služnim za crkvu laicima, patronima, dobročiniteljima, da se udovolji njihovim pobožnim željama, da budu bliže moćima sv. mučenika i da nekako intimnije postanu dioničarima molitava crkvenih. To se dogodilo već u 8. i 9. v.

To je dalo povoda mnogim zloporabama, pa je crkva taj običaj u toliko zakonima ograničila, da se mrtvci smiju pokapati u

crkvi, ali barem jedan metar dalje od oltara (kan. 1202. § 2.). Udaljenost ova jednog metra računa se u svakom pravcu: u visinu, dubljinu, širinu, dubinu uključiv i predelu oltara. Ako tijelo ne bi bilo toliko udaljeno, ne smije se na tom oltaru misiti. No kad je oltar od groba kamenom ogradom odijeljen, može se na njemu misiti (SRC. n. 1333. 5; 2479; 3460. II; 4100. V).

Uza sve to crkva preferira i nalaže, da se vjernici pokapaju u grobljima, kako to vidimo i u novom Zakoniku (kan. 1205.) koji je prešao i u novi Ritual (tit. VI. c. 1. n. 20. i 22.). Izuzeti su te se mogu sahraniti u crkvi: sv. Otac Papa, kardinali, kraljevske osobe pa biskupi residencijalni (titularni ne!) i abati ili praelati *n ullius*, ovi biskupi i abati samo u svojoj residencijalnoj (katedralnoj) crkvi. Ako bi se htjelo, da se izvan groblja u drugoj kojoj crkvi pokapaju, moralo bi se tražiti dispencu od sv. Stolice, jer je zakon generalni. Ali kao što je svaka dispencza rana za zakon to ju treba po mogućnosti izbjegavati i da se poluči te se prekrši zakon, mora se imati i valjane razloge.

Kod pokapanja mrtvacu pa i crkvenog dostojanstvenika dolaze u račun danas i državni zakoni, kojih ni crkva ne zabacuje, da se naime tjelesa onih, koji će se izvan groblja u crkvi sahraniti, moraju balzamirati: ... poterit etiam (corpus Eppi) aperiri et aromatibus condiri; quo casu intestina ejus statim sepeliantur in Ecclesia (Caerem. Ep. I. II. c. 38. n. 8.) ili svakako u svetom mjestu, kako to određuje za amputirane udove katolika odluka CSOf. od 3. augusta 1897.

Prema tom starom običajem uvedenom pravu pokapali su se i u crkvi sv. Franje dobročinitelji crkve, napose knezovi Frankopani sve do 15. v., kad su to svoje pravo prenesli na Trsatsku crkvu i potom senjski patriciji. Gdje je koji pokopan bio, danas nije poznato. God. 1888. naime crkva je iznutra popravljena, nov je betonski pod u lađama postavljen i tom su zgodom nadgrobne ploče maknute sa svojih mjesta i uzidane na zidove svetišta, srednje lađe i pod korom. Time su se ploče spasile od propasti, jer su nekoje hodanjem već sasvim izlizane, te se ne mogu ni pročitati. Priča se, da je tom zgodom upravitelj crkve i sjemeništa Dr. Bedini u grobovima našao lijepih i bogatih starina i poslao ih na stranu. No nekoji još danas živi svećenici, koji su tada bili klerici, pratili su ako i potajno iskopine i nisu ničesa vrijednoga zapazili, te je sve opet zatrpano. I radnici bili su domaći ljudi, pa bi bili razglasili, da bi što opazili, a i državne bi oblasti bile to zapriječile. Svakako je u grobovima moglo biti stvari, koje bi za našu povijest bile važne, ali u koliko nisu istrunule, mogle su i prije već netragom iščeznuti, pa Bedini, ako je možda i imao kakvu zlu nakanu, nije već ništa vrijedna našao.

Popisat ću ovdje nadgrobne ploče po redu, kako su sad uzidane, navadajući samo naslovnika, a točan se natpis nalazi u

Magdićevoj: Topografiji grada Senja (1877.). Nekoje je Magdić pregledao, pa ću ih pod dotičnim krojem ispisati.

U svetištu od desne strane na lijevu:

1. Anton Stipšić 1607.
2. Matej Blasiolis 1564.
3. Matej Gojčić-Mogoroević 1555.
4. Ivan Karlo Portner 1682. (razbijen).
5. Vinko Bathalie 1564.
6. Mudrofić Francisko 1552.
7. Andrija Skradinjanin 1689.
8. Marko Radibratović 1587.
9. Izote, knjeginje Frankopanske 26. januara 1456.
(natpis gore naveden).
10. Jakob Suminić 1556.
11. Juraj Celović 1693.
12. Petar Radoević Bošnjak i Milašin zvan 1552.
13. Dominik Miletić 1611. Natpis: Dominicus Miletich Archidiaconus et Vicar. Segnien. sum posesor huius sepulturae 1611.
14. Juraj Desantić vojvoda 1707.
Nad vratima sakristije:
15. D : O : M. Mariae Marlianae Mediolanensis patritiae dilectissimae coniugis piis cineribus Rudolphus ab Edling generalis vigiliarum Praefectus et supremus civitatis Segniae Capitaneus monumentum hoc posuit die 25. Junii anno 1693.

U ladi:

16. Natpis: Dum spiritus BASSANISACHI (Bassani Sachi) patritii Seg. regebat artus hanc lapidis molem ad sua suoruq. subsequentium ossa tegenda struere instituit MDLII.
17. Pavao Lassinović 1588.
18. Juraj Hregljanović Sfenda 1584.
19. Geržanić Ragnac - Ranjak 1552.
20. Nečitljiv.
21. Grgur Parižević 1561.
22. Vinko Chararadić 22. X. 1580.
23. Vinko Smoljan 1587.
24. i 25. Nečitljiv.
26. Ivan Demelli de Lewensfeld.
27. Nečitljiv.
28. Ivan Wuchotich 1558.
29. Ivan Miofčić 1690. (rad Križa u kapeli sv. Ante).
30. Mate Tverdislavić 1578.
31. Vid Chidinović 1659.
32. Fran Rožanić 1759. (u kapeli kao gore — hrvatski natpis).

Interesantno je, da u crkvi nema ni kipa ni poprsja ili slike čije, premda crkva zahvaljuje svoj postanak i opstanak samo dobročiniteljima, u prvom redu knezovima Frankopanima. Ima dođuše na nadgrobnoj ploči knjeginje Izote reliefno poprsje jedne žene, koja leži glavom položenom na jastuku. Ne može se reći, da je to baš portret — slika njezina, jer u srednjem vijeku su ovakve slike samo fantazije, a ne realne. Istom kasnije umjetnici izvadaju prave portrete. U svetištu na podu lijevo od oltara ima još jedan relief ženske, koji će biti isto fantazija. Natpisa ploča nema. To je jedina ploča, koja je ostala valjda na svom grobu.

Odakle to, da nisu slikama, poprsjima u crkvi ovjekovječili svoje dobročinitelje? Razlog će tomu biti, što su naši stari poznavali duh crkve, da u nju ne smije doći ništa profanoga (opreka svetog) što bi moglo biti *oculis fidelium offensivum*, a k tomu cijenili su i poštivali odredbe crkvene. Ako se prema tim starim propisima prihvaćenim i u kan. 1277. ne mogu po volji u crkvi izložiti *ad cultum* ni slike istih blaženih osim u mjestu i na način po sv. Stolici dopušten, onda tim manje spadaju u crkvu slike, kipovi pokojnih vjernika, pa bili to i crkv. dostojanstvenici. O tom postoje i riješenja SRC: Neka je plemićka obitelj sagradila i dovoljno dotirala jednu kapelu u župnoj crkvi biskupije u Komu (It.), pa je htjela, da se u toj kapeli podignu slike i kipovi pok. crkv. dostojanstvenika, koji su pripadali toj obitelji. Na pitanje, da li je to slobodno, odgovorila je »*Non licere*« 2. marta 1641. (n. 733). Pogotovo ne bi se smjelo postaviti pred takvo poprsje ili sliku možda klecalo, makar je ono tu samo za komoditet vjernika, koji se žele pomoliti za pokoj dotične duše. To bi moglo s vremenom dovesti do toga, da priprosti vjernici pogrješno iskazuju neko štovanje onomu, koga kip predstavlja. Zato je na upit u jednom takvom slučaju SRC. pod 31. augusta 1889. (n. 3715) odredila, da se kip nadbiskupa, koji je *per fas et nefas* dospio u metropolitansku crkvu u Bogoti, ima iz crkve odstraniti i smjestiti u sakristiji ili gdje god izvan crkve pozivom na dekret Urbana VIII.: »... et ne exponantur in Ecclesiis quibuslibet imagines profanae...« (dekret od 15. marta 1642. — n. 810.) i na odredbe Benedikta XIV., što je sve navedeno kao izvori pod kan. 1279.

Stari su fratri cijenili taj duh crkveni i nisu nam u crkvi ostavili poprsja ili slika svojih dobročinitelja, a ni ovi se nisu kao vjerni sinovi crkve nad tim njihovim postupkom indignirali, nego su i nadalje crkvu podupirali. I sasvim je u redu, da to Crkva brani, jer bi time naskoro kojagod crkva mogla postati nekakav »Muzej (galerija) glasovitih ljudi« zaslužnih za dotičnu crkvu ili mjesto i domovinu. Iz nedavnog iskustva znademo, kako zasljepljena masa od crkvenih službenika kadgod traži i takvih povlastica, na koje se ne može pristati; a ako se jednomu nešto dozvoli, zašto da se i drugome to ne dade? Za volju mira mora se popuštati, gdje se ne bi smjelo, a krivo je svmu, što se jednom

makar i nehotice u nečem propusti i učini protiv crkvenih propisa. Zato treba takve propuste na vrijeme izbjegavati, da ne bude bila kada neprilika.

Slobodno je na zidove i prozore slikati i nekanonizirane osobe, samo ne smiju imati nymbus i moraju biti čedne, pristojne — domum Dei decet sanctitudo. Na oltar ne smiju nikad doći. — Sv. tajne, sveci za crkvu, za oltar ne smiju se nikada slikati protiv historičke istine i starog običaja crkve, na pr. Majku Božju u hrv. narodnoj nošnji ili kao kakvu redovnicu. Isto se ne može odobriti, da se sveci za crkvu slikaju (portretiraju) prema poznatim ličnostima, barem ne iz dotičnog mjesta, gdje se slika izlaže ili iz okolice, gdje su te ličnosti poznate. U nekom je selu umjetnik postavio na oltare lica tamošnjih djevojaka, što ni malo ne edificira i protivi se spomenutom dekretu Urbana VIII.

Isto tako u katoličku Crkvu i u katolička čisto crkvena društva (kongregacije), ne spadaju narodne zastave: Crkva je katolička t. j. universalna za sve narode. Šovinizam se osvećuje napuštanjem crkve ili čak otpadom. U crkvi mora vladati potpuna depolitizacija bilo stranačka ili nacionalistička. Napose u naše nacionalističko doba: crkva mora pomirno, a ne razorno djelovati. Držimo se uvijek iskustva stare pedagogije sv. Majke Crkve i njezinih uputa, pa ne ćemo pogriješiti.

Katedralne funkcije kapitularnog Vikara.

Dr. Jos. Frančišković.

Kaptol je važna institucija u Crkvi; to se vidi već iz toga, što i danas kod osnivanja novih biskupija sv. Stolica traži, da se podigne i katedralni kaptol. Ta je institucija stara kao i sama Crkva, u kojoj je uz biskupa stajao prezbiterij kao pomoćnik biskupov u ravnanju dijeceze. Sv. Ignacij mučenik, Antiohijski biskup, govori poč. II. st. o prezbiteriju kao poznatoj u Crkvi instituciji. Kad se Crkva raširila i izvan sjela — grada biskupije, ostalo je nekoliko vrsnijih svećenika uz biskupa, da mu pomažu savjetom i djelom, i da ga nadomjeste po potrebi. To su kanonici nazvani a canone ili kataloga onih, koji imaju služiti biskupu i katedralnoj crkvi. Zbor se njihov zvao Capitulum t. j. caput parvulum, dok je biskup caput magnum. U drugim mjestima izvan biskupskog sjela, gdje je bilo više svećenika, sačinjavali su i nadalje prezbiterij ili Collegium, odakle kolegijalne crkve, koje su bile podvrgnute katedralnoj crkvi.

Kad bi biskup umro, vlast je biskupska prelazila na prezbiterij, na Kaptol, koji ju je zajednički capitulariter izvršavao do izbora novog biskupa, ako nije pok. biskup još za života u sporazumu sa